драган хамовић

космичка пресликавања ђорђа нешића

Основе неста, потка је нежива,
Замршени су конци од плетива.
Сваки почетак овде је омега.

„Лази, у спомен“ (Ђ. Нешић)

Читаоци поезије Ђорђа Нешића могу се лако сложити да овај песник од пре и овај песник од после „рата за југословенско наслеђе“ тако мало личе један на другог. Да није потписа, у песничким збиркама *Црв сумње у јабуци раздора* (1985) и *Сурогати* (1990), с једне стране, те *Чекајући Створитеља* (1995) или нпр. *Прозор кроз који Дунав тече* (2000), с друге стране, нико не би препознао истог аутора. После искуства бесповратног изгнаника из славонске вароши где је отпочео зрели одељак живота, иза чега су уследила рушења, борења, погибије и пустошења – песник Нешић и није могао остати исти. Поетику игре замењује пев с ивице опстанка. „Био сам увјерен да је поетска игра пут ка епифанији“, признаје у једном од текстова сакупљених у сваштари под насловом *Окапнице* (2020), те придодаје: „А онда су ништитељи разбили све играчке и све илузије. О тој апокалипси морао се оставити писани траг, поетско свједочанство. Чини се да је одбрана од хаоса покушај да се сачини склад.“ Надмоћна поетичка самосвест бившег бистрог студента књижевности постаје недостатна, чак излишна, пред пострауматском ситуацијом што је тражила чвршће ослонце и нова упоришта.

Довољно је, за почетак, аналитички размотрити ординарни лирски мотив као што је *прашина*. У финалној песми циклуса „Четири пјесме о киши и једна о прашини“, у комплетно пародичној збирци *Црв сумње у јабуци раздора*, насловљеној

„Пада прашина“ као да се помаља тамнија интонација: „Прашина пада вековима, / пада на цео свет. // Та сталност свему пролазном / удише вечности дах“. Ни у датом примеру Нешић никако не запада у лирску конвенционалност, него игру смисла поставља на суптилнији начин. Прашина као симбол пролазности овде се, парадоксално, преводи у знак сталности и постојаности. У „послератној“ Нешићевој песми, под насловом „Игра“, предиво сећања се одмотава ка хронотопу детињства, „у двориште где кокош чепрка / прашину која суне у висине // и светли поput сребрнога праха, / хранећи сјајем белу пчелу душе“. Прашина, сићушни градивни елемент панонских сокака, претвара се, у евокацији базичних слика, из хтонске у малтене соларну појаву.

У песми „Апотеоза прашини“, мотив праха и прашине Ђорђе Нешић доводи до значења заснованог на великом библијском коду. Али је и тај кôд активиран посредством давних чулних осета, те повезује исту конкретну слику подигнуте прашине из нашег пређашњег навода са давним осећањем бестелесности необузданог детињег покрета: „Од таквог материјала / Адама месио је Бог. / Ко да је душу имала / кад у њу крочиш босоног. / Кад лети деца и коњи / дигну је у небеса, / чини се ко да и они / остану без телеса [...] сунце кајасе стегне / а прашина се слегне / и падне опет по свему.“ Иста та прашина, у жару игре лоптом, јавља се и у песми „Кичма, метак“. И овде је тај мотив сликовна спона између удаљених сфера и времена. Творачко мешење и град као тврда форма прашине и песка уткано је у средишњу слику песме „Чекајући Створитеља“. „Градска арабеска“ – што значи и град колико и живљени живот у њему – одједном прсну „Као да је сва од песка, / А не од божанске глине“ и остави за собом густу маглу што чека „Створитеља / Да јој облик да и душу“.

Метафоре заборава стоје у вези с метафорама памћења, пише Вајндрих у студији о забораву. Пејзаж заборава јесу *пешчани* предели, „у којима *ветар развејава* оно што треба заборавити“. У Нешићевом преиначењу речене топике, прашина остаје у функцији запамћења, као повлашћени елемент памћења, у чему и јесте суптилна дубинска игра песникова. Иза разорења следи обнова, из основа, након пометње успостављање новог поретка. Отуда је разумљив повратак почетним сликама, личним и колективним, на којима се заснива искуство. Архетип олакшава кризне ситуације, уноси ред и смисао у метежно вијење живота и света. Отуда је и симптоматичан Нешићев повратак уређеним облицима:

дистиху, катрену, сонету, као и метру – најчешће кратком, тачно срезаном.

Од поигравања поетичких до насушне исконске игре – пружио се лук што спаја рану и зрелу Нешићеву поезију. „Ако бих с ове дистанце потражио родно мјесто писања стихова, то би ме, као и већину који пишу, вратило у дјетињство, у доба упијања првих сензација" – читамо у Нешићевим *Окапницама* – „тренутак кад сам несвјесно спознао да сам дио цјелине обилује архетипским сликама: у риболову сам, у чамцу на Старој Драви, пред зору". Тај посебни тренут уграђује се у неке важне Нешићеве песме, у којима се пројављује првотност доживљаја света. Рецимо, у песми „У чамцу, пред свитање": „Ево Га где лебди над водом и дели / таму од светлости, а хоризонт цели / пукне, отвори се, као првог пута. // Детаљи у једну целину се слију / и свему пролазном дају илузију / да је вечно, да је део апсолута." Варијацију на исту тему развија песма „Чим узмеш весло". Призив дечаштва изазива осећање повратка працелини те свога учешћа у тој исконској игри: „Поново си дечак чим узмеш весло у руке [...] Разделили се нису још ни светло ни тама, / линија несазнајна спаја живе и мртве, / а извршена већ је подела по ролама – / игроказ риболовца, мамца, плена и жртве. // Захтев јединства радње, времена, места – крут је. / Од искона се игра – а ко да први пут је." Као варијација, такође врло успела, остварена је и песма „Вечерњи концерт за весло и дрвени чамац". Срастање појединца с окружењем добија више хармоничке тонове и есхатолошки смер, јер „час је у којем у стари зглоб седа / кључна кост до тад ишчашеног света". Аналогија звучних извора из природе и финих концертних инструмената врхуни у опет догођеном минуту прапочетка, али и у слутњи крајњег исхода, охристовљеног преласка на другу обалу, у онострaност.

У још једној песми смештеној у водени простор, насловљеној „Соната", коришћен је музички чинилац, који држи лирског субјекта на окупу, уцело, јер он је, као што знамо, откинути део опште целине: „Ива, врба, лесни нанос / још ме држе у комаду [...] трска, дрезга, шаш и чичак / још не дају да се распем." Потврду ове тежње за реинтеграцијом Нешић износи у следећој деоници о песничком и не само песничком искуству: „Вјековна је жудња човјекова да се вине у ваздух и загњури у воду. Аутономни свјетови ваздуха и воде одувијек су привлачили трошну материју праха људског тијела чија је душа још осјећала своју аеро и хидро

компоненту из времена кад је све било једно." Док је млади и пренаучени Ђорђе Нешић сваку књижевну целину растављао или обртао наглавце, дотле „поратни" Нешић неопозиво тежи уцеловљености, коју памти из митског детињег периода а целину сагледава и кроз такт животних ритмова.

Ни у том окретању детињем памћењу и памћењу света коме припада Нешић не приступа без момента својствене разлике. Нијанса што га одликује изражена је у нимало патетичном, приземљеном одређењу традиције, којој се, после рата, мимо предратних играрија, посвећено окренуо: „Окренуо сам се традицији, а традиција је и предачка кућа у којој се живи, садница лозе у винограду, ракија која цури из казана, храна спремљена на отвореној ватри..." У том одређењу садржана је типична слика завичајна и свагдашња, без велике и дубоке историје. Али, Нешић своју наслојену историју носи и освешћује, у спасоносном подухвату одржања кроз сећање спаја носиоце и појединачне и колективне меморије: од оца Немање, одсутно присутног у свему што син ради и како ради, до писаног помена прамајке Гркиње Нешине, из епохе Велике сеобе, или звучних имена што их бележи културна историја. Као што се, у самотним часовима риболова, сједињује са целином и прапочетком, тако и освешћује своје трајање и трајање предачког колектива у граничарском простору на коме српски народ нестаје. Осећање припадности ширем идентитету у вези је са доживљајем животног циклуса. „Људи који деле етнички простор, историјско раздобље или економске тежње, усмеравају заједничке слике добра и зла", наводи Ерик Ериксон: „Безгранично разноврсне, ове слике одражавају варљиву природу историјске промене." Непроменљивости надређене су видљивим променама.

Саставни, конститутивни наслов укупног Нешићевог песничког подухвата – јер овде је реч о промишљеном лирском предузимачу – чини његов допуњавани, довољно опсежни „завичајни рјечник са ушћа Драве у Дунав", насловљен идиомом *Лук и вода*. Обухватни лексикографски напор, с приповедним објашњењима многих речничких јединица, сведочи намеру да се микропростор завичаја скоро енциклопедијски обухвати, тај завичај с дугим низом претходника, „из жеље да се неке емоције, слике, успомене и сазнања сачувају у ријечима", у белешци изнова посежући за сликом попадале прашине и другим знаковима пролазности: „Тако ће, можда, бити поштеђене пепела, прашине и заборава који на крају падну по свему." Песник је сржно свестан

„завичајности нашег мишљења“ и језичког разумевања света, те да је, према речима Гадамера, „језик исконски траг наше коначности и увек је изнад нас“, као и тога да речима упознајемо окружење и себе саме а речи носе присност и познатост на коју дубински реагујемо.

Ђорђе Нешић, својом завичајном лексикографијом, мапира светове или нестале или оне што увелико нестају, но ипак опстају у запису, поузданом чуваоцу. „Што је више језик испуњен животом, то смо га мање свесни“, писао је Хајдегер. Код Нешића, сазнање о затирању присног језичког света исходи у овоме особитом вуковском предузећу. Говор, а нарочито евокативни лирски, чини присутним све одсутно. Нешић, речено на трагу Хајдегера, одговара своме завичајном језику слушајући његов позив. У песми „Језик је васељена“, мирећи локално и свеобухватно, узлази у више хоризонте, али опет завичајно потакнут: „Језик је као космос, / свевремен, бесконачан. / Он памти шта смо, ко смо / и рачун има тачан // за простор и за време. / У потомку и претку / он чува прво семе – / реч ону на почетку.“ Словно смо омеђени, распињемо се, наиме, између знака алфе и знака омеге, између почетка и краја, између ретких врхунаца и досуђених низина.

Делујући као културни „мултипрактик“, на временитом тлу чији се српски слојеви стратешки бришу, Нешић је, не једино кроз књижевне творевине, учинио присутним – поред ликова Стефана Раваничанина, Захарије Орфелина и Јаше Игњатовића – наслеђе Милутина Миланковића, чији су умни подстицаји, у последњој деценији, постали сукус његове лирске рефлексије. У есеју „Кључар небеске механике“ упућује на опсеге својих лирских посматрачких видика. Најпре констатује да се човек „одређује према околини сагледавајући је у висини својих очију и онога што је испод те разине“, као увод у сазнање да је данашњи човек, за разлику од древног, запоставио небо и астрономију: „А сав је људски живот, сав живот на Земљи уопште, саображен Сунцу и његовом ритму.“

Овде морамо истаћи Нешићеву тежњу да продуби своје увиде у микрокосмосе свога домаћинства, грунта, у егзистенцијалне напоре што их настављa после бројних предачких нараштаја. Ако му је традиција најпре предачка кућа у којој живи, те садница лозе у винограду, ракија што цури из казана, храна спремљена на отвореној ватри – онда су обредни и стваралачки процеси прераде састојака сазрелих

у воћњаку или винограду, уловљених у реци и гојеним у тору – прворазредни предмет Нешићевих завичајних космогонија. Ако знамо да се све што дотичемо претвара у психички и духовни садржај, свагдашњи домаћински послови попримају у људској свести виши и највиши смисао. И највишу апстракцију, основни принцип, опредмећујемо делатним чином. Тако је у песми „Орезивање воћака". Творца, калемара и песника отеловљује појединство које пажљиво делује: „Резач је напет. Правила су строга / и зна се тачно шта сме се, шта не сме. / Устрептао је и самљи од Бога / ко воћке реже и ко пише песме." Није битан крајњи домет и резултат. Битан је сам чин стварања: прецизно задат, осетљив, неизвестан и узбудљив у својој далекосежности.

Повезаност свега са свиме, у костићевском мистичком укрштају супротних сила, осведочују плодови људске сарадње с природом: као што је шљивовица, као што је вино. Шљивова ракија, у Нешићевој химни, слично као у „Шљиви српској" Милосава Тешића, везује сунчево и земно, ослобађа и заробљава: „Ти суштину појмиш, вечност материје, /Док испијаш оног који тебе пије. // Мученице, мајко паора и цара, / Сјај си у очима меланхоличара!" Колико има народијског толико има и противречне истине у трепету похвале производу што га је, као течну тековину, наследио од старине. Хемијски процес тајна је космичког реда. Такву мисао сугерише сонет под насловом „Дестилат". Врење је опште, лето кључа: „И пукће воће из кома, из кључа, /твар се разлаже, фруктоза се топи". Претварање воћног шећера у алкохол слика је богочовечанског и поетског преображења: „Преображенска кад све такне рука, / у обрту ће, ко у стиху тропи, / досегнути суштину дестилата." Дестилат је вредност до које се сагоревајућим радом доспева – у томе је поетички наук примењив на Нешићеве лирске колико и на алкохолне продукте.

У тематској близини, уз наглашенији смисаони искорак ка позним песмама Ивана В. Лалића о противречној динамици лета и зрења, постављен је сонет „Привиди". Дат је као метафора свести „о залудном труду у човеку". У зрењу је садржана трулеж, у нама су скучености и лимити које гдекад можемо превладати – али их не можемо надвладати. Следећи овакво резигнирано искуствено становиште, у сонету „Копија" навешћују се и границе и привиди и разне форме глупости и нискости, али својим гласом побуне песник ипак исписује разрешујућу библијску реченицу да „мре зрно жита да би се опет родило".

У фону речене метафорике Нешић такође пише и песму „Виноград“, развијену слику мукотрпног, сталног и пипавог рада на постизању човековог душевног дестилата. Чокот је човек, по свему битном за његове тежње и за његове осетљивости: „у винограду кад си, за лекцију се спреми – / да научиш од лозе како се увис стреми / како се издићи чист из панонскога блата / несавијене кичме, непререзаног врата // од чокота до пупа, од окца до ластара / колају тајне силе подземних неимара / тек онај сушти, лишен овоземаљског тега, / винуће се ка сунцу, изнад и мимо свега / а чокот, сав у ћутњи, заборављен на рубу, / рашчеречен на жици, као Христос на стубу, // чуваће свету тајну, док доле раде црви, / тајну метаморфозе воде, вина и крви“. Све је у Нешићевој поезији у динамици преображаја, укрштају познатости и тајанства.

И спремиште за исцеђене дестилате, тај мрачно конотирани подрум, у садејству с нашим деловањем означава као тамни простор на корист човеку. У песми „Подрум“, као у претходном примеру, сачињен је сложен а проходан сплет симболичких противности што се мире, у јунговском силаску лирског, ракијско-винског поједињства ка дну себе: „Старији од куће, од надземног света, / обележен тамом, кораком надоле, / удомитељ тајне, паралелне школе / где не вирка око небног сунцокрета. // Чувар оностраног, којег није такла / ерозија твари, растакање бића. / Трезор еликсира и опојних пића / рај у који слазиш из земаљског пакла.“

Ђорђе Нешић ипак није песник који околину сагледава тек „у висини својих очију и испод те разине“. Следећи земљака чије науковање вишестрано прослављa, Нешић у своју новију поезију уноси нешто од Миланковићевих лирски „осунчаних“ поставки. Кад песник тумачи умног завичајца наводећи да Сунце „одређује ритам наших свакодневних, годишњих и животних циклуса“, он као да освешћује древни доживљај о саображености човека са природним током, који у усменој лирици исказује паралелизам. У основи је песничка, тј. сликовита, Миланковићева потврђена теза да „све што се у тој прошлости десило остало је записано у дубини земљине коре“, а да његова теорија „служи као читанка те прошлости“. Слојеви језичке прошлости проговарају у песничком тексту, као што то чине слојеви коре о прошлости нашег глобуса – како је генијално показао наш великан, који у свом родном месту, припалом данашњој Хрватској, није добио ни улицу. Трудољубивост разностраног прегаоца Нешића, међу другима заслужним, учинила је

да Миланковићева родна кућа, у Дању на Дунаву, одскора постане изузетна културна тачка, достојна светски признатог дела – које игноришу образовни „систем" и власт суседне, нове независне државе.

Миланковићево круцијално питање односа „Сунца и леда", живота и бежи вота, Нешић узајмљује као симболе своје лирске запитаности. Тај однос доживљава као игру – што и живот и уметност јесу – која раскрива образац поретка, сучељен бесповетку: „У игри Сунца и леда, / плесу на танкој нити, / има и мора бити / вишег, канонског реда. // Кад Земља отклон чини [...] Миленијумска мера – запис из ледних дана // у стени и у лесу. / А наши списи – где су?" Тамо где данас владајући умни играчи сладострасно и самоубиствено налазе и дубе пукотине и дисонанце, Нешић се приклања јасним знацима логосног поретка, вишим мерама унутар сваког појединачно, сабрано загледан у видике горње и доње, у небеска и земна „Сагласја": „циклус је мера времена, / а елипса путања / где год се космос преслика". Наспрам распарчаности, одељености и краткотрајности, Нешићеве песме указују на свеповезаност и сталност, нпр. песма „Једном": „са оним што је увек и стално/ невидљиво а неупитно / што запљускује ум нам вално / тек слутњом да је неумитно // и да је вртње иста оса / живота дробног и космоса." Човек и његов језички дестилат сведоче распон између дробних живота и бескрајног космоса, између прашине подигнуте на сокаку у дечјој игри и Сунчевог животодавног кружења, које у тој игри учествује и чини је могућом, у канонским размерама, какве су и мере песничких облика.

Али, свачији поглед према Сунцу креће са завичајне тачке, макар где се човек и учењак најпосле нашао: „То Сунце угледао је први пут Милутин Миланковић у родном Дању како се, огромно и румено, подиже изнад бачких врбака и тополика и рефлектује своје зраке од огледала Дунава." На истој тачки, поглед на тополике са бачке стране, сагледао је Нешић и сместио у песму „Прозор кроз који Дунав тече" која сав удес лирског гласа сажима у стабилном ритмичком поретку катрена. Ретко је досежна тако прозрачна и освајајућа дубина. Упамтили смо тако нешто у сонетима раног и позног Раичковића, или у Ноговој молитви „Нек пада снијег, Господе". Одскора нас таква ретка прозрачност задахњујеи у лирским дестилатима Ђорђа Нешића, након толиког зрења и толико врења, унутар микрокосмичких ритмова које песник ослушкује и прати.